

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
імені Івана Боберського

Кафедра педагогіки та психології

Криштанович С. В.

Лекція 5
**ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО
ТА ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

з навчальної дисципліни

„ ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ”

Для студентів спеціальностей 227 «Фізична терапія, ерготерапія»

Рівня освіти: бакалавр

“ЗАТВЕРДЖЕНО”
на засіданні кафедри педагогіки та психології
“31” серпня 2022 року № 1
Зав.каф _____ В. Ф. Соловійов

© Криштанович С. В.

Тема 6. Вікова періодизація. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості.

План лекції

1. Вікові періоди розвитку особистості
2. Фази психосоціального розвитку за Е. Еріксоном
3. Молодший шкільний вік
4. Підлітковий вік
5. Юнацький вік

1. Вікові періоди розвитку особистості

Розвиток людини у процесі індивідуального життя **називають онтогенезом**. Він полягає у змінах, що носять закономірний, послідовний, прогресивний характер, як рух від нижчих до вищих рівнів життєдіяльності, її структурне та функціональне вдосконалення. Онтогенез відбувається у різних напрямках: морфофізіологічний (як становлення організму), психічний (розвиток людини як свідомої суспільної істоти). Виділяють декілька аспектів розвитку: біологічний, психічний, соціальний і духовний (моральний).

Біологічний розвиток проявляється в дозріванні анатомо-фізіологічних структур, зміни функцій різних систем і органів людини.

Психічний розвиток виражається в ускладненні психічних процесів і здібностей – почуттів, відчуттів, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви, в ускладненні таких психічних утворень, як здатності і мотиви діяльності, потреби і інтереси, ціннісні орієнтації.

Соціальний розвиток – це поступове входження людини в різні види відносин – економічні, правові, суспільні, виробничі. Людина стає членом суспільства, засвоюючи всі ці види відносин і в них – свої функції.

Духовний (моральний) розвиток проявляється в осмисленні людиною життєвого призначення.

Вік (у психології) – конкретна, відносно обмежена в часі ступінь психічного розвитку індивіда та його розвитку як особистості, яка характеризується

сукупністю закономірних фізіологічних і психологічних змін, не пов'язаних з розходженням індивідуальних особливостей.

Виділяють поняття хронологічного, біологічного, психологічного та соціального віку.

Хронологічний вік виражається кількістю календарних років, місяців, днів від моменту народження.

Біологічний вік визначається станом обміну речовин і функцій організму в порівнянні із середньостатистичними показниками.

Психологічний вік встановлюється шляхом співвіднесення рівня психічного (інтелектуального і емоційного) розвитку індивіда з відповідним нормативним рівнем. <https://www.arealme.com/mental/uk/>

Соціальний вік вимірюється за допомогою співвіднесення рівня соціального розвитку людини (наприклад, володіння певним набором соціальних ролей) з тим, що статистично нормально для її однолітків.

Так як ріст і розвиток мають індивідуальні особливості, та чи інша фаза біологічного, психічного або соціального розвитку дитини може початися раніше або пізніше в порівнянні з середніми показниками для популяції. Зустрічаються діти, біологічний, психологічний або соціальний розвиток яких значно випереджає хронологічний (паспортний) вік, або навпаки, значно відстає. Наприклад, різниця між хронологічним і біологічним віком може досягати 5 років.

Поділ життєвого шляху на періоди дозволяє краще зрозуміти закономірності розвитку і специфіку окремих вікових етапів.

У 1965 році була прийнята *фізіологічна періодизація* на Міжнародному симпозіумі з вікової фізіології і виділяє сім періодів розвитку в дитинстві і юнацтві:

- період новонародженості (з 1 по 10 день після народження)
- грудний вік (з 11 дня до року)
- раннє дитинство (з 1 року до 3 років)
- перший період дитинства (з 3 років до 8 років);

- другий період дитинства (у хлопчиків з 8 до 12 років, у дівчаток - з 8 до 11 років)
- підлітковий вік (у хлопчиків з 13 до 16 років, у дівчаток - з 12 до 15 років)
- юнацький вік (у юнаків від 17 до 21 року, а у дівчат - від 16 до 20 років).

2. Фази психосоціального розвитку за Е. Еріксоном

Американський психолог Ерік Еріксон (1902-1994) виділив декілька психосоціальних стадій розвитку особистості.

Немовля (від народження до кінця 1 року). У цей період завдяки материнській турботі закладаються основи здорової особистості у вигляді загального почуття довіри, «впевненості», «внутрішньої визначеності». Людина довіряє соціуму, виходячи з міри довіри до своєї матері. Почуття недовіри, страху, підозрілості з'являється, якщо мати ненадійна, неспроможна, відкидає дитину.

Раннє дитинство (від 1 до 3 років). Дитина починає самостійно діяти (наприклад, стояти, ходити, дертися, вмиватися, одягатися, їсти). Ідентичність дитини на цій стадії може бути позначена формулою: «Я сам» і «Я – те, що я можу». Розумна дозволеність сприяє становленню автономії дитини. У разі постійної гіперопіки або ж, навпаки, коли батьки очікують від дитини занадто багато з того, що лежить за межами її можливостей, у неї виникає сумнів і невпевненість у собі, слабка сила волі.

Вік гри (від 3 до 6 років). У дошкільному періоді розгортається конфлікт між ініціативою і провинною. Діти починають цікавитися різними видами діяльності, пробувати нове, контактувати з однолітками, з готовністю піддаються навчанню і вихованню. Це вік, коли головним почуттям ідентичності стає «Я - те, що я буду». Заохочення починань дитини сприяють становленню ініціативності, розширення меж незалежності, розвитку творчих здібностей. При надмірному контролі і обмеженні діяльності у дітей виникає сильне почуття провини. Діти, охоплені почуттям провини, пасивні, скуті і в майбутньому мало здатні до продуктивної праці.

Шкільний вік (від 6 до 12 років). У цьому віці відбувається вихід дитини за межі сім'ї і починається систематичне навчання. Діти прагнуть дізнатися, що з чого виходить і як воно діє. Ідентичність дитини тепер виражається так: «Я – те, чого я навчився». Навчаючись в школі, діти долучаються до правил усвідомленої дисципліни, активної участі. Небезпека цього періоду полягає в появі почуття неповноцінності, або некомпетентності, сумнівів у своїх здібностях або в статусі серед однолітків.

Юність (від 12-13 до 19-20 років) – найважливіший період в психосоціальному розвитку людини. Вже не дитина, але ще й не дорослий, підліток стикається з новими соціальними ролями і пов'язаними з ними вимогами. Він оцінює світ і ставлення до нього, здійснюють стихійний пошук нових відповідей на важливі питання: «Хто я?», «Ким я хочу стати?». Підлітки відчувають пронизливе почуття своєї непотрібності, душевного розладу і безцільності, іноді кидаються у бік «негативної» ідентичності, делінквентної (відхиленої від норми) поведінки. Криза ідентичності, або рольова сплутаність, призводить до нездатності вибрати кар'єру або продовжити освіту, іноді до сумнівів у власній статевій ідентичності. Позитивна якість, пов'язана з успішним виходом з кризи періоду юності, – це здатність зробити свій вибір, знайти свій шлях у житті і залишатися вірним взятим на себе зобов'язанням, прийняти суспільні підвалини і дотримуватися їх.

3. Молодший шкільний вік

Розвиток дитини від 3 до 11 років умовно можна поділити на певні етапи. Це дошкільний, молодший шкільний, середній шкільний вік.

Дошкільний вік - етап психічного розвитку від 3 до 6-7 років. Характеризується тим, що провідною діяльністю є гра. Має надзвичайно важливе значення для формування особистості дитини.

Виділяють три періоди: молодший дошкільний вік (3-4 роки), середній (4-5 років) і старший (5-7 років). В рамках ігрової діяльності відбувається засвоєння норм соціальної поведінки. Разом з ігровою діяльністю в цьому віці формуються і інші форми діяльності: конструювання, малювання. Істотним у формуванні

особи стає те, що мотиви і бажання дитини починають узгоджуватися один з одним, виділяються більш і менш значущі, за рахунок чого відбувається перехід від імпульсної, ситуативної поведінки до опосередкованої якимсь правилом або зразком.

На третьому році життя продовжується вдосконалення діяльності всіх органів і психологічних функцій дитини. Підвищується працездатність нервової системи, збільшується витривалість, подовжується активне неспання до 6-7 годин на добу. Дитина може вже стримувати свої емоції і не плакати, навіть якщо їй боляче. Вона стає більш терплячою і може довше займатися однією справою, не відволікаючись. Тепер дитині важко швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, наприклад, відразу припинити гру, щоб піти їсти, або швидко відповісти навіть на добре знайоме запитання. Заспокоїти дитину цього віку переключенням її уваги стає важко. На третьому році життя удосконалюється тонка моторика, що дозволяє дитині самостійно одягатися, роздягатися, вмиватися; малювати олівцем, застібати гудзики, акуратно їсти і користуватися столовими приладами.

Третій рік в житті дитини називають кризовим (криза трьох років), оскільки він є переломним з точки зору усвідомлення дитиною себе як особистості. Вона свідомо говорить "я": "Я не хочу, я не буду!" Вона впізнає себе в дзеркалі і на фотографії. Малюк стає іноді упертим. Часто це є причиною того, що його не зрозуміли, образили, принизили. Не можна в цьому віці тьопати дитину, оскільки вона ображається. Тепер дитині потрібно все пояснювати.

Словниковий запас до трьох років досягає 1200-1300 слів.

До кінця третього року життя улюбленими іграми дітей стають рольові ігри. Дитина приймає на себе певну роль, зображаючи з себе маму, тата, виховательку дитячого садка, і в точності повторює позу, жести, міміку, мову.

Дитина четвертого і п'ятого року життя відрізняється хорошим психомоторним розвитком. Вона надзвичайно витривала і може здійснювати досить тривалі прогулянки, під час яких одержує багато нових, цікавих вражень, і таким чином її знання про навколишній світ значно розширюються.

Образотворча діяльність дитини цього вікового періоду відрізняється тим, що для неї абсолютно не важливий результат. На перший план виступає сам процес створення малюнка. Дитина четвертого і п'ятого року життя не тільки малює, але і грає. Гра стає все більш складною: вона вже сюжетно-рольова, моделює і групова. Тепер діти можуть грати самостійно. Вони наперед придумують сюжет, розподіляють ролі, підкоряються певним правилам і жорстко контролюють виконання цих правил.

Таким чином, в грі дитина вчиться спілкуванню з однолітками, вчиться контролювати свою поведінку, підкоряючись правилам гри. Те, що відносно легко вдається дитині в грі, набагато гірше виходить при відповідних вимогах дорослих. У грі дитина проявляє чудеса терплячості, наполегливості, дисциплінованості. У грі дитина розвиває творчу уяву, кмітливість, волюв'язкості, етичні установки.

У цьому віковому періоді характерною особливістю мови дитини є використання її для спілкування з однолітками. А спілкування, у свою чергу, розвиває мову. Дитина ставить питання, розповідає казки, міркує, фантазує, переказує, обмінюється враженнями.

Дитина шостого року життя продовжує удосконалюватися через гру, малювання, спілкування з дорослими і однолітками, але поступово, найважливішим видом діяльності стає навчання.

Інтелектуальний розвиток дитини п'яти - шести років визначається комплексом пізнавальних процесів: уваги, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви. Увага дитини цього вікового періоду характеризується мимовільністю; вона ще не може управляти своєю увагою і часто стає підвладною зовнішнім враженням. Виявляється це в тому, що дитина не може довго зосереджувати увагу на якомусь одному предметі, в частій зміні діяльності.

Складним для дитини є сприйняття часу - орієнтація в часі доби, в оцінці різних проміжків часу (тиждень, місяць, пора року, години, хвилини). Дитині ще важко уявити собі тривалість якої-небудь справи.

У дитини шостого року життя пам'ять як і раніше є мимовільною, яка базується на емоціях, інтересі. Тобто дитина легко запам'ятовує те, що її зацікавило. Але навіть в цьому випадку забуває дуже швидко. Дитина добре орієнтується в просторі.

Молодший шкільний вік - період життя дитини від 6-7 до 10 років.

Для цього віку характерною провідною діяльністю у дитини є навчальна діяльність, в якій відбувається засвоєння людського досвіду, представленого у формі наукових знань. В рамках навчальної діяльності виникають два основні психологічні новоутворення цього віку - можливість довільної регуляції психічних процесів і побудова внутрішнього плану дій.

Після 6 років дитина стає більш незалежною від батьків. Для неї важлива думка її друзів. Ростає почуття відповідальності по відношенню до тих справ і речей, що здаються їй важливими. Дитину починає цікавити математика, будова мотора.

У 6-7 річному віці дитина продовжує сильно любити своїх батьків, але старається цього не показувати. Вона набуває почуття власної гідності і хоче, щоб її поважали. Мова стає більш різкішою. Дитина прагне носити такий одяг і зачіску, лише як інші діти.

У 8-9 річному віці популярними стають „таємні общини”. Діти групуються, видумують розпізнавальні знаки, призначають місце таємних зустрічей, складають список правил. Ідея таємності – це потреба довести, що вони можуть самі керувати собою без допомоги дорослих.

У 9-10 річному віці дитині подобається точність і акуратність. Їм подобаються ігри з правилами і, які потребують уміння. У цьому віці у дітей інколи з'являється бажання навести порядок у своїх речах. Вони захоплюються телебаченням, комп'ютерними іграми. Такі захоплення створюють певні проблеми батькам.

Середній шкільний вік - період від 10 до 12 років, коли діти проходять навчання в 5 - 6 класі сучасної школи.

Діти у віці 10-12 років в основному врівноважені, їм властиве відкрите і довірливе ставлення до дорослих. Вони чекають від вчителів, батьків, інших дорослих допомоги і підтримки. Проте поступово особливу роль в їхньому житті починає відігравати колектив однолітків і стосунки, що складаються в ньому. У цей період дітям властива підвищена активність, прагнення до діяльності, відбувається уточнення меж і сфер інтересів, захоплень. Діти даного віку активно починають цікавитися своїм власним внутрішнім світом і оцінкою самого себе.

У цей період підлітку стає цікавим багато з того, що виходить за рамки його повсякденного життя. Його починають цікавити питання минулого і майбутнього, проблеми війни і миру, життя і смерті, екологічні і соціальні теми, можливості пізнання світу, інопланетяни, відьми і гороскопи. Багато дослідників розглядають цей вік як період “зеніту допитливості”, у порівнянні з молодшими і старшими дітьми. Проте, ця допитливість вельми поверхнева, різностороння, а також практично повністю не пов'язана з шкільною програмою. Недаремно серед психологів поширений жарт, що підліток знає все і цікавиться всім, що не входить в шкільну програму.

Пізнавальна сфера

Сприймання стає довільним, цілеспрямованим: дитина під керівництвом учителя вчиться планувати роботу сприймання і здійснювати її відповідно до задуму, визначаючи головне та другорядне, встановлює ієрархію ознак об'єкта, диференціюючи їх за рівнем спільності тощо. Таке сприймання, синтезуючись з іншими видами пізнавальної діяльності (увагою, мисленням), трансформується у спостереження. Якщо здатність до спостереження розвинена, можна говорити про спостережливість як особливу якість дитини.

Увага. Як уже зазначалося, у дошкільному віці переважає мимовільна увага, у молодшому шкільному віці дитина вчиться спрямовувати і стало зберігати увагу на потрібних, а не просто зовнішньо привабливих предметах, формується *довільність* — здатність навмисно спрямовувати увагу той чи інший об'єкт, задачу.

Велике значення у формуванні довільної уваги має чітка зовнішня організація дій дитини педагогом, повідомлення їй таких зразків, демонстрація таких зовнішніх засобів, користуючись якими, вона зможе керувати власною увагою.

Самоорганізація дитини є наслідком організації, яка першочергово створюється і спрямовується дорослими, особливо вчителем. Для формування довільності необхідно використовувати різноманітні види навчальної роботи, які чергуються на уроці й не втомлюють дітей (усна лічба різними способами, розв'язання задач, перевірка результатів, пояснення нового прийому, тренування використання цих прийомів тощо).

Важливо пам'ятати, що в учнів 1—2 класів увага є стійкішою при виконанні зовнішніх практичних, ніж власне розумових дій. Цю особливість важливо використовувати на уроках, чергуючи розумові заняття із практичними (малювання, аплікації, схеми, макети тощо). При виконанні простих, але одноманітних завдань школярі відволікаються частіше, аніж у разі розв'язання складніших завдань, які вимагають використання різних способів і прийомів роботи.

Пам'ять. У молодшому шкільному віці відбуваються якісні перетворення мимовільної та довільної пам'яті — встановлюється їхній тісний взаємозв'язок та взаємопереходи.

Співвідношення довільної та мимовільної пам'яті в процесі розвитку молодшого школяра різне. На початку цього періоду переважає мимовільна пам'ять. У процесі формування прийомів осмисленого запам'ятовування і самоконтролю, які пропонує вчитель, довільна пам'ять у багатьох випадках стає продуктивнішою за мимовільну. Здавалося б, ця перевага має зростати. Але відбуваються якісні психологічні зміни самих процесів пам'яті. Сформовані прийоми логічного опрацювання матеріалу учні починають застосовувати для проникнення в його сутнісні зв'язки та відношення, для розгорнутого аналізу їхніх властивостей, тобто для такої змістовної діяльності, коли пряме завдання запам'ятати відходить на другий план. Але результати мимовільного

запам'ятовування при цьому залишаються високими, оскільки основні компоненти матеріалу в процесі аналізу, групування і порівняння були прямими предметами дій учнів. Можливості мимовільної уваги треба всебічно використовувати у навчанні.

Мислення. Спочатку мислення молодшого школяра нагадує мислення дошкільняти. У нього переважає наочно-дійове та наочно-образне мислення. Тому в процесі навчання попервах необхідно спиратися на спостереження конкретних ситуацій, на ознайомлення з їхнім детальним словесним описом. Порівнюючи цей матеріал, діти вирізняють схожі зовнішні риси і позначають їх відповідними словами. Основним критерієм повноцінного узагальнення знань є вміння дитини навести конкретний приклад або ілюстрацію. Ці особливості мислення будуть основою широкого використання принципу наочності у навчанні.

У процесі навчання формуються елементи словесно-логічного мислення. Важливе завдання вчителя — показати дітям зв'язки, що існують між окремими елементами матеріалу.

Для засвоєння певного поняття вчитель демонструє предмети, які це поняття позначає. Розглядаючи й аналізуючи їхні особливості за певним планом, діти вчаться за зовнішнім виглядом відрізняти їх один від одного, запам'ятовують їх призначення, тобто засвоюють певне поняття, наприклад поняття про гроші, товар тощо.

4. Підлітковий вік

Підлітковий вік – це віковий період з 10 до 19 років (за визначенням Організації Об'єднаних Націй).

Це вік стрімких фізіологічних, психологічних, соціальних змін, які відбуваються з дитиною, і це саме той період, коли вона потребує як мудрої та виваженої батьківської підтримки, так і свободи у прийнятті рішень та виявленні своїх поглядів та переконань.

Підлітковий вік можна умовно розділити на три етапи:

1. з 10 до 12 років – молодший підлітковий вік;

2. з 13 до 17 років – середній підлітковий вік;
3. із 17 до 19 років – старший підлітковий вік або юність.

Для дітей підліткового віку є характерними чотири психологічні реакції, які обумовлюють поведінку підлітків:

1. Емансипація від впливу дорослих

На її формування впливає основне новоутворення віку – відчуття дорослості. У підлітка виникає бажання якщо не бути, то принаймні здаватися і вважатися дорослим. Для нього важливо, наприклад, самостійно обирати собі зачіску (в цьому віці характерно експериментувати із своєю зовнішністю), одяг, спосіб проведення вільного часу, майбутню професію тощо.

Здобути більшу незалежність від батьків/дорослих – завдання віку. Підлітки відчують себе дорослими та впевнені, що тепер можуть робити все: спробувати цигарки, алкоголь; спілкуватися, вживаючи ненормативну лексику, тощо. Такі експерименти можуть зникнути згодом, коли підліток усвідомить, що «бути дорослим» – це не про шкідливі звички, а про можливості та відповідальність.

2. Спілкування з однолітками

Крім прагнення до емансипації від впливу дорослих та на протипагу йому, підліток відчуває сильну потребу в спілкуванні з однолітками. Відбувається формування «Ми-концепції», що іноді набуває досить жорсткого змісту: «ми – свої, вони – чужі». Діти починають об'єднуватися у групи. Спочатку вони складаються з представників однієї статі; згодом підлітки об'єднуються у більші компанії; пізніше відбувається поділ на пари, відтак компанія починає складатися тільки з пов'язаних між собою пар. Цінності групи підліток схильний визнавати за свої власні.

3. Поведінкові реакції, пов'язані з формуванням статевого потягу

Підлітковий вік – період активного статевого дозрівання та формування статевого потягу (лібідо). Підлітків цікавить все, що пов'язано зі статтю та стосунками. Цьому сприяє ще й період пубертату – активного статевого дозрівання на фоні гормонального сплеску.

4. **Хобі-реакції** У підлітків виникають яскраві, але зазвичай нестійкі та мінливі захоплення й хобі, які можуть посідати важливе місце в їхньому житті . Без сумніву, підлітки вимагатимуть від дорослих поваги та прийняття їхніх уподобань.

Характерними ознаками підліткового віку є прагнення до ризику та, так званий, «комплекс невразливості» (або «комплекс супермена/супервумен»).

У підлітків активно розвивається лімбічна система та префронтальна кора головного мозку. Лімбічна система відповідає за яскраві емоції та отримання задоволення, а під впливом гормонів на етапі пубертату вона стає ще більш чутливою. Саме це робить підлітка імпульсивним, примушує весь час шукати яскравих вражень, наражати себе на ризик, вважаючи, що неприємності можуть статися з ким завгодно, але тільки не з ним.

Підлітки, переважно, знають про негативні наслідки ризикованої поведінки, проте сигнали від лімбічної системи можуть бути набагато сильнішими, ніж іще несформовані навички самоконтролю (префронтальна кора). Категорична заборона ризикованої поведінки призводить, як правило, до того, що підлітки лише майстерніше приховують свої уподобання.

Кризові періоди підліткового віку та шляхи їх подолання. Одним із зовнішніх факторів, який значно підсилює кризу, є надмірний контроль та жорсткі вимоги з боку дорослих, які не готові визнати певну автономію дитини та дати їй хоча б часткову самостійність у прийнятті рішень, що стосуються її життя.

Криза 12/13 року життя Ця криза схожа із кризою 3 року життя («Я сам/-а»). Тільки тепер це «Я сам/-а» – у соціальному сенсі. Як вже зазначалося вище, це саме той вік, коли авторитет дорослого відходить на другий план, а на перший виступає думка однолітків. Криза супроводжується зниженням продуктивності й здатності до навчальної діяльності. Найбільш яскравим симптомом кризи 12/13 року життя є негативізм. Підліток схильний до сварок, виявляє ворожість до оточення.

Криза 15/17 року життя Виникає на межі звичного шкільного та нового дорослого життя. У цей час дитина опиняється на порозі реального світу . Відповідальність перед собою і своїми рідними за вибір, реальні досягнення в цей час – це вже велике навантаження на дитину. До цього всього додається страх перед новим, імовірністю помилки, невдачею під час вступу до професійно-технічного або вищого навчального закладу.

5. Юнацький вік

Юнацький вік є останньою межею між дитинством та дорослістю. Цей вік розпочинається в період з 15-17 і триває приблизно до 23 років. Даний період поділяється на два етапи: *рання юність* (15-17-18 років) та *безпосередньо юність* (18-23 роки).

Психологічно – вікові особливості юнацького віку:

- Формування самосвідомості – уявлення про себе самого, само оцінювання своєї зовнішності, розумових, моральних, вольових якостей;
- Зростання вольової регуляції;
- Зростання концентрації уваги, обсягу пам'яті, логізації навчального матеріалу;
- Сформованість абстрактно – логічного мислення;
- Поява вміння самостійно розбиратись у складних питаннях;
- Формування власного світогляду як цілісної системи поглядів, знань і переконань;
- Прагнення до самоствердження своєї незалежності, оригінальності;
- Зневага до порад старших;
- Прагнення набути професію – основний мотив пізнавальної діяльності;
- Істотна перебудова емоційної сфери.

Криза юнацького віку: пов'язана з пошуком близькості з коханою людиною. Відсутність такого досвіду призводить до ізоляції людини та її замикання всередині себе.

Вченими встановлений взаємозв'язок у обох статей між фізичним виглядом та Я-концепцією. Якщо дівчата вважають себе зовнішньо малопривабливими, то

вони негативно оцінюють й інші риси свого "Я". Юнаки ж різко розрізняють ці аспекти: вони можуть негативно оцінювати свою зовнішність, але високо оцінювати свої соціальні та інтелектуальні якості.

У юнацькому віці виникає особливий інтерес до спілкування з дорослими. Емансипація від родини завершується у ранній юності. При конструктивному стилі відношень у родині після підліткового віку звичайно встановлюються довірливі стосунки з батьками, до того ж на трохи вищому рівні студенти потребують життєвого досвіду та допомоги дорослих, тому сім'я стає тією малою соціальною групою, де вони відчують себе спокійно та впевнено.

Для юності характерна вікова інтровертованість, коли самотність дає можливість реалізувати здібності (музичні, художні, літературні, технічні). На думку А.В. Мудрика, ця особливість юнацького віку має відмінність від усамітнення дорослих. Дорослі наодинці з собою відкидають ті ролі, які вони грають в житті, стають самими собою. Юнаки, навпаки, наодинці програють ролі, які їм не доступні у реальному житті. Але моральна самотність, як вважає Е. Фромм, так само важко переноситься, як і фізична; більше того, фізична самотність стає нестерпною лише в тому випадку, якщо веде за собою і самотність моральну. При встановленні гарних особистісних контактів з людьми у молодих людей самотність швидко зникає.